

Дьомін О. Б.

д.і.н., професор, завідувач кафедри нової та новітньої історії історичного факультету Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова

ПОЧАТОК РОБОТИ ПРОФЕСОРА В. І. ГРИГОРОВИЧА В ІМПЕРАТОРСЬКОМУ НОВОРОСІЙСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

Анотація. В статті поданий огляд першого року діяльності одного із засновників європейського, зокрема й українського, слов'язознавства в 1865/66 навчальному році в імператорському Новоросійському університеті, потім Одеському державному університеті імені І.І. Мечникова (зараз — Одеський національний університет імені І.І. Мечникова).

Ключові слова: В.І. Григорович, імператорський Новоросійський університет, слов'язознавство, історико-філологічний факультет, декан.

Видатний європейський славіст ХІХ ст. Віктор Іванович Григорович (1815 — 1876) останній період свого життя зв'язав із Імператорським Новоросійським університетом і став одним із засновників вітчизняного слов'язознавства та одним із фундаторів університетського життя міста. Його місце в історії Одеси та університету надзвичайно яскраво характеризує те, що в день відзначення 25-ти річчя Новоросійського університету урочисто, так звану актову промову виголосив професор Ф. І. Успенський із символічною назвою «Спогади про В. І. Григоровича» [1]. Проте життя, діяльність та наукова спадщина В. І. Григоровича вивчені недостатньо, зокрема одеський період.

Імператорський Новоросійський університет відкрився без особливих урочистостей 1 травня 1865 р. Серед чисельної одеської публіки та викладачів знаходився й В. І. Григорович. За спогадами молодого петербуржця П. М. Полевого, призначеного наказом міністра народної освіти доцентом в Одесу, на відкритті університету до нього та іншого молодого доцента В. І. Модестова, що опинились в незручній ситуації в наслідок прохолодної зустрічі із колишніми лицейськими викладачами, стрімко підійшов «дуже кремезний, рум'яний» чоловік, в мундирі зі шпагою та орденем Володимира, що представився професором тутешнього університету Григоровичем. Впродовж цілого дня він турботливо опікав щойно прибулих викладачів, проте така його демократична поведінка та розмови, під час яких непомірно дифірамби на адресу інших осіб чергувались із приниженою

власною самооцінкою, викликали у представників нового покоління російських науковців тільки подив і непорозуміння [2].

З перших днів роботи в новому університеті В. І. Григорович почав активно займатись університетськими справами, засвідчуючи свою відданість російській науці та освіті. 2 травня В. І. Григорович подарував бібліотеці тепер вже свого університету, на додачу до попереднього дару, ще шістдесят один екземпляр рукописів, частин рукописів і рідкісних книжок за умов користування ними, в тому числі і йому, тільки в бібліотеці або ж аудиторіях [3]. Так симптоматично починалось життя В. І. Григоровича в університетській Одесі: із його пожертв суспільству із відкритою душею, з одного боку, та навішування ярликів у чудернацтві, з другого боку.

В. І. Григорович фактично увійшов до числа фундаторів нового університету. На першому офіційному засіданні ради Імператорського Новоросійського університету 4 травня 1865 р. були присутні тільки три ординарних професори: ректор І. Д. Соколов [4], академік П. С. Білярський [5] і член-кореспондент В. І. Григорович. П'ять ординарних професорів, призначених до Новоросійського університету з університетських міст Росії, ще не прибули в Одесу. Присутні на цій раді викладачі були представлені як колишніми викладачами Ришельєвського лицю, яких зарахували на посади екстраординарних професорів, так і молодими доцентами, місцевими та приїжджими [6]. Таким чином, з перших днів функціонування університету В. І. Григорович став одним із небагатьох професорів, на плечі яких ліг тягар розбудови університетської учбової та адміністративної діяльності. На раді була створена комісія для прийому іспитів у гімназіях Одеси та від усіх сторонніх осіб, що бажали поступити в університет. До її складу включили й В. І. Григоровича із екзаменування російської мови. Перші іспити були запланованими на 31 травня і 1 червня в Ришельєвській гімназії та в Одеській 2-й гімназії [7].

Одночасно В. І. Григоровича, разом із ректором та юристом, екстраординарним професором М. С. Власєвим [8], включили до складу комісії

із напрацювання основних правил роботи та розпорядку університету [9]. Їм потрібно було підготувати ряд документів: про порядок прийому, розподілу та надбання коштів, які збирались за слухання лекцій; про прийом студентів в університет; про допуск сторонніх осіб до слухання лекцій; про обов'язки учнівської молоді та про порядки в університеті; про покарання за порушення цих обов'язків і порядків; про діловодство в університетському суді.

Проте розпочата робота над документацією була перервана терміновим відрядженням. Наприкінці травня (на засіданні ради університету 18 травня він був ще присутній, а от на засіданні ради 29 травня його не було [10]) В. І. Григоровича направили від університету до Варшави. Він, як ніхто інший, підходив для такої поїздки, бо досконало знав польську мову. Тим більш, коли мова йшла про славистичні справи, бо В. І. Григоровича відрядили для прийняття закупленої за 5500 карбованців у пані Вержбовської, спадкоємиці бібліографа і славіста Андрея Францишка Кухарського (1795 — 1862) його бібліотеки. Зібрання нараховувало 3233 томи, в тому числі рідкісні видання XV — XVIII ст., 333 книжки і атласи, 10 рукописів. У червні В. І. Григорович займався цією справою у Варшаві, злічував книжки із каталогом, пакував в ящики, оформлював перевезення [11]. Хоча Є. Немировський в роботі кінця XX ст. стверджував, що факт поїздки В. І. Григоровича за бібліотекою А. Ф. Кухарського не відображений в жодній біографії вченого, це не так. Перший дослідник історії Новоросійського університету О. І. Маркевич ще в кінці XIX ст. відмітив участь університетського славіста у придбанні бібліотеки [12].

Найвірогідніше, і сама поїздка В. І. Григоровича, і перевезення бібліотеки А. Ф. Кухарського до Одеси проходило за маршрутом Одеса — р. Дунай — Відень — Варшава і в зворотному напрямі. На це наводять дві обставини. По-перше, цей шлях входив до одного із найбільш прийнятних для росіян маршрутів Петербург — Одеса, бо через Варшаву і Відень проходила залізнична колія, яка вела далі до угорського Базіашу на Дунаї, а звідки на австрійському пароплаві до Галацу з пересадкою на пароплав Російського товариства пароплавства і торгівлі до Одеси [13]. По-друге, Відень та Прага вказувались у університетських документах про відрядження, як міста потрібні для ознайомлення і зібрання відомостей щодо дисциплін, які викладав В. І. Григорович [14].

Відрядження за бібліотекою А. Ф. Кухарського мало ще й деякі інші наслідки. В. І. Григорович привіз із Празі зразки різних слов'янських шрифтів із типографії Газе та передав умови їх

придбання для університетської типографії [15]. В. І. Григорович, як можна припускати, міг пов'язувати із типографією своє прагнення видати ряд знайдених ним слов'янських пам'яток, так і не здійснене в Казані внаслідок відсутності там типографських слов'янських шрифтів. Він бажав продовжити публікацію знайденим ним рукописів, розпочату в попередні роки, зокрема Хіландарських листків (1852 — 1856) та Служби св. Кирила і Мефодія за болгарським списком XIII ст. (1862 — 1865). На користь такого припущення свідчить і прохання історико-філологічного факультету від 4 жовтня 1865 р. про дозвіл на облаштування факультетської типографії та літографії. Університетська рада передала питання на розгляд комісії для підготовки проекту утворення і розміщення учбово-допоміжних установ Новоросійського університету [16]. 18 березня 1866 р. рада університету, продовживши обговорення питання, піднятого 4 жовтня, виступила з клопотанням перед попечителем і міністром про спеціальні асигнування для створення власної типографії [17].

Однак керуючі інстанції відклали справу, а наступні університетські подання отримали від міністра відмову. В результаті Новоросійський університет друкував свої видання в типографіях міста. Єдине, чого добився В. І. Григорович — дозвіл в 1865 р. ректора мати літографічний станок малого розміру для власного виготовлення зразків палеографічних видань [18].

Таким чином, прагнення В. І. Григоровича мати під рукою типографію із спеціальними шрифтами для видання слов'янських текстів зазнало невдачі. Це було одне із перших університетських розчарувань В. І. Григоровича. Тобто, звинувачення у неспроможності В. І. Григоровича щодо видання давньослов'янських пам'яток потребують корегування: відсутність і в Казані, і в Одесі необхідного типографського облаштування стало перешкодою його прагненню, а намагання залагодити справу шляхом отримання із-за кордону необхідних шрифтів зазнало невдачу.

Крім того, за результатами відрядження В. І. Григорович увійшов із проханням про придбання для університетської бібліотеки десяти екземплярів словника давньослов'янської мови Ф. Міклошича. Для покриття витрат купівлі словника він пропонував віддати 100 карбованців, які залишились у нього зекономлені за час відрядження та передати із власних коштів решту грошей, необхідних для справи [19].

В серпні 1865 р. В. І. Григорович вже повернувся в Одесу і на раді університету 23 серпня його призначили головою комісії для проведення іспитів для вступників в університет [20]. 31 серпня він у складі комісії приймав іспити і на

засіданні ради 6 вересня В. І. Григорович доповів про їх результати [21]. На підставі звіту головної комісії ректор зарахував вступників до числа студентів університету в 1865 р. Залишився він головою комісії для прийому іспитів вступників і наступного 1866 р. [22]

6 вересня 1865 р. на засідання ради університету відбулись й перші вибори перших деканів історико-філологічного та фізико-математичного факультетів. Серед шести осіб історико-філологічного факультету (ординарні та екстраординарні професори), які мали право бути виборцями, тільки ординарні професори могли бути обраними на посаду декана (потрібно було набрати більш ніж половину голосів). Таких професорів було три: В. І. Григорович, Ф. А. Струве [23] і П. С. Білярський. При голосуванні перший отримав три голоси, другий — два голоси і третій — один голос. Тому провели другий тур, в якому вибирали між тими, за кого віддали більше голосів. І тут В. І. Григорович набрав 4 шари, а Ф. А. Струве тільки два [24]. В результаті такої перемоги В. І. Григорович став першим деканом історико-філологічного факультету і загалом першим обраним деканом Новоросійського університету.

Таким чином із вересня 1865 р. почались адміністративні будні В. І. Григоровича, які залишали мало часу для плідної наукової роботи. Крім виконання обов'язків декана факультету, він входив до числа різноманітних університетських комісій. В листопаді 1866 р. В. І. Григорович виконував обов'язки ректора університету, очолював правління університету, головував на засіданнях ради [25]. Прагнення В. І. Григоровича до активної роботи на користь університету виявилось у його готовності виступити на річних урочистостях 1866 р. [26] Про це ж свідчить і входження В. І. Григоровича до складу попечительської ради при попечителі Одеського учбового округу [27]. Про завантаженість роботою, з одного боку, і про серйозне відношення В. І. Григоровича до доручених справ свідчить його відзив на учбові посібники із румунської мови, підготовлені викладачем Кишинівської гімназії Дончевим. Отримавши їх на рецензування в листопаді 1865 р., він зміг підписати свій висновок тільки на початку лютого 1866 р. [28].

Серед повсякденних турбот В. І. Григоровича студентські проблеми займали велике місце, не зважаючи на те, чи були це питання окремого студента чи загалом студентської спільноти. Вже на засіданні університетської ради 20 вересня саме декан історико-філологічного факультету вперше в учбовій практиці університету виніс представлення про надання студентам першого курсу стипендій [29]. Постійно клопотався В. І. Григорович

і про розширення списку стипендій для студентів факультету. Характерна історія його боротьби за утвердження в Новоросійському університеті чотирьох стипендій святих Кирила і Мефодія, які були встановлені ще в 1862 р. для тогочасних російських університетів (крім Дерптського). В травні 1866 р. він через раду університету клопотався перед міністром про встановлення таких стипендій і для Новоросійського університету [30]. Проте питання виявилось непротим для рішення. 26 липня міністерство відмовило в цьому проханні, посилаючись на складнощі становища казначейства [31]. Тільки в подальшому, в іншому форматі, в Новоросійському університеті з'явилися слов'янські стипендії.

У вересні 1865 р. декана включили до складу комісії із напрацювання правил користування бібліотекою університету [32]. Ця комісія достатньо оперативно виробила тимчасові правила для праці в бібліотеці і вже 4 жовтня доповідала про необхідні заходи для покращення її роботи. На наступному засіданні ради вони були затверджені [33]. А на засіданні університетської ради 20 грудня 1866 р. він єдиний із професорів виступав на підтримку пропозиції проректора університету О. М. Богдановського про відкриття читальної зали студентської бібліотеки на першому поверсі головного корпусу так як, з одного боку, студенти прагнуть займатись наукою, а, з другого боку, стримуються великою бідністю [34].

Так само з перших місяців роботи В. І. Григоровича в Новоросійському університеті визначилась й інша його особливість викладацького підходу до учбового процесу — заохочення до навчання своїм захопленням до науки. Під час розгляду питання про іноземні мови в університетській освіті він підкреслив необхідність вивчення новітніх європейських мов як обов'язкової умови досягнення наукових успіхів. Неможливо бути студентом історико-філологічного факультету, не вважаючи себе зобов'язаним вивчати новітні іноземні мови. В. І. Григорович схилився до думки, що для студентів історико-філологічного факультету найбільш прийнятною була б німецька мова [35]. Тобто він пов'язував успіхи у навчанні із успіхами в науці.

Таку ж саму позицію зайняв В. І. Григорович і факультет, коли запропонував раді посилити вимоги до грецької та латинської складової підготовки осіб, що бажали поступати на історико-філологічні спеціальності, бо ці знання виступають базовими для успіхів у факультетських науках [36].

Іншою особливістю адміністративних та викладацьких підходів В. І. Григоровича було прагнення враховувати в процесі навчання позиції молоді людини — студента у всіх її проявах, наголошуючи

на дієвості особистого викладацького внеску і розуміння. З одного боку, В. І. Григорович, за спогадами колеги, навчав студентів «із такою майстерністю, так скоро ставив їх на ноги у своїй області, що ледь який-небудь інший руський професор міг вказати на таку животворчу і безпосередньо плодотворну свою викладацьку діяльність» [37].

З другого боку, він часто ставав на сторону студентів, виправдовуючи їх дії. Так під час обговорення в раді причин швидкого переходу студентів із Новоросійського університету в інші російські університети, В. І. Григорович заявив, що студенти поступаючи до нового університету, розраховували, особливо на історико-філологічному факультеті, на стипендії. Але не отримавши їх, зазнаючи труднощі внаслідок одеської дорожнечі життя, прагнуть повернутись в рідні краї, ближче до інших університетів [38]. Про його доброзичливе відношення до молоді свідчить і рішення, прийняте радою університету під час виконання В. І. Григоровичем тимчасового обов'язку ректора щодо вступу до університету колишнього вихованця київської 2-ї губернської гімназії Іосифа Булаха. Тому назавжди був заборонений вступ до університету св. Володимира внаслідок його участі в гімназійних безпорядках після відрахування вчителів-поляків, пов'язаних із політичними подіями. Декілька викладачів, насамперед, юристів, вважали, що ця заборона дійсна й щодо інших російських університетів. Проте більшість на чолі із В. І. Григоровичем, проголосувала за прийом І. Булаха до Новоросійського університету [39].

Велику увагу В. І. Григорович приділяв кадровим питанням із огляду на відсутність викладачів на ряді кафедр. Як згадував його учень Г. Є Афанасьєв, В. І. Григорович вважав своїм обов'язком піклування про поповнення факультету новими викладачами [40]. Протоколи ради університету зафіксували неодноразові спроби В. І. Григоровича як декана факультету заповнити вакантні посади на кафедрах факультету. Коли не вийшло знайти стороннього викладача для кафедри всесвітньої історії, В. І. Григорович в травні 1866 р. запропонував на посаду виконуючого обов'язки доцента кандидатуру колишнього викладача Рішельєвського ліцею Ф. К. Бруна [41]. Після невдачі із запрошенням на цю кафедру професором молодого вченого із Санкт-Петербургу В. Г. Васильєвського, у жовтні 1866 р. історико-філологічний факультет представив раді університету кандидатуру досвідченого викладача, професора Харківського університету М. Н. Петрова [42]. Але й він відмовився і тоді в квітні 1867 р. факультет представив кандидатуру докторанта, викладача історії училища правознавства О. Г. Брікнера, якого й вибрали на засіданні 29 квітня [43].

Постійну увагу приділяв В. І. Григорович питанням підвищення рівня кваліфікації наявного викладацького складу. 7 лютого 1866 р. В. І. Григорович клопотався про продовження закордонного відрядження доцента П. М. Польового, необхідного тому для вивчення романських літератур та надання йому грошової допомоги в розмірі 750 карбованців [44].

До Імператорського Новоросійського університету В. І. Григорович прибув у 1865 р. як європейські визнаний вчений, славіст високої кваліфікації, колишній професор Казанського та Московського університетів. Для одеської молоді він постав, насамперед, мандрівником по слов'янському світу, людиною, яка здійснила «справжній подвиг», подолавши потурчені болгарські землі [45]. Та одночасно, для студентів істориків та філологів він виступав як захисник інтересів молоді, сумлінний, працьовитий адміністратор. Для більшості молодих колег він був старшим товаришем, до якого можна завжди звернутись за допомогою. Для самого В.І. Григоровича початок викладацької діяльності в новому університеті несподівано перетворився на адміністративну роботу, до якої він не прагнув, не мав бажання та й особистого хисту. Обов'язки декана історико-філологічного факультету відволікали його від наукової роботи, від тих планів, з якими він прийшов в Новоросійський факультет. Саме з такої дилеми розпочиналась його праця в Одесі.

Література:

1. Успенский Ф. И. Воспоминания о В. И. Григоровиче // *Летопись историко-филологического общества при Императорском Новороссийском университете.* — Одесса, 1800. — С. 15.
2. Полевой П. Н. Воспоминания о В. И. Григоровиче // *Новороссийский университет в воспоминаниях современников.* — Одесса, 1999. — С. 94 — 97.
3. Протоколы заседаний совета Императорского Новороссийского университета. — Одесса, [1865]. — 1865, 4 мая. — С. 13; Маркевич А. И. Двадцатипятилетие императорского Новороссийского университета. — Одесса, 1890. — С. 151.
4. Тихоненко М. Я. Соколов Іван Дмитрович // *Професори Одеського (Новоросійського) університету.* — 2-ге вид. — Т. 1. — Одеса, 2005. — С. 11 — 14.
5. Білярський Петро Спиридонович // *Там само.* — Т. 2. — С. 124 — 127.
6. Протоколы... — 1865, 4 мая. — С. 1.
7. Там же. — С. 5 — 6. (7)
8. Кудінова Л. Ю. Власьєв Микола Сергійович // *Професори Одеського (Новоросійського) університету.* — Т. 1. — С. 263 — 265.
9. Протоколы... — 1865, 4 мая. — С. 9.
10. Протоколы... — 1865, 4 мая. — С. 14, 22.
11. Маркевич А. И. Указ. соч. — С. 152; Немировский Е. В. И. Григорович и библиотека А. Ф. Кухарского // *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність.* — Вип. 5. — Львів, 1998. — С. 431 — 433; Великодная А. В., Полевщикова Е. В. Редкие издания в книжном собрании А. Кухарского // *Вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.* —

- Т. 12. — Вип. 4. Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. — Одеса, 2007. — С. 153 — 168.
12. Немировский Е. В. Указ. соч. — С. 432; Маркевич А. И. Указ. соч. — С. 152 — 153.
13. Модестов В. И. Отрывок из воспоминаний // Новороссийский университет в воспоминаниях современников. — С. 10.
14. Маркевич А. И. Указ. соч. — С. 152.
15. Там же.
16. Протоколы... — 1865, 4 октября. — С. 6 — 7.
17. Протоколы... — 1866, 18 марта. — С. 60.
18. Маркевич А. И. Указ. соч. — С. 609 — 610.
19. Там же. — С. 153.
20. Протоколы... — 1865, 23 августа. — С. 46.
21. Протоколы... — 1865, 6 сентября. — С. 57.
22. Протоколы... — 1866, 31 августа. — С. 36 — 38.
23. Березин С. Е., Ёзбаш Т. О. Струве Федір Аристович // Професори Одеського (Новоросійського) університету. — Т. 4. — С. 185 — 187.
24. Протоколы... — 1865, 6 сентября. — С. 60; Маркевич А. И. Указ. соч. — С. 156
25. Протоколы... — 1866, 7 ноября, 26 ноября. — С. 23 — 34.
26. Протоколы... — 1865, 1 ноября. — С. 25.
27. Протоколы... — 1866, 20 января. — С. 8 — 9.
28. ДАОО. — Ф. 45, оп. 7, спр. 60 (1865), л. 1 — 5об.; Демин О.Б. Молдавия и Румыния в деятельности российского слависта В.И.Григоровича // В.И.Григорович и развитие славяноведения в России. — Казань, 2015. — С. 77 — 88.
29. Протоколы... — 1865, 20 сентября. — С. 68.
30. Протоколы... — 1866, 31 мая. — С. 92 — 93.
31. Протоколы... — 1866, 31 августа. — С. 24 — 25.
32. Протоколы... — 1865, 20 сентября. — С. 65.
33. Протоколы... — 1865, 4 октября. — С. 8 — 9; 1 ноября. — С. 29 — 30.
34. Протоколы... — 1866, 20 декабря. — С. 52 — 53.
35. Протоколы... — 1865, 20 января. — С. 13 — 16.
36. Протоколы... — 1866, 7 февраля. — С. 28 — 30.
37. Модестов В. И. Указ. соч. — С. 13.
38. Протоколы... — 1866, 15 февраля. — С. 36.
39. Протоколы. — 1866, 7 ноября. — С. 29 — 31.
40. Афанасьев Г. Е. Воспоминания о Викторе Ивановиче Григоровиче // Новороссийский университет в воспоминаниях современников. — С. 99.
41. Протоколы... — 1866, 25 мая. — С. 68; Хмарський В. М., Дзиговський О.М. Брун Пилип Карлович // Професори Одеського (Новоросійського) університету. — Т. 2. — С. 170 — 172.
42. Протоколы... — 1866, 4 октября. — С. 14 — 16.
43. Протоколы... — 1866, 10 апреля. — С. 6 — 10; 29 апреля. — С. 27.
44. Протоколы... — 1866, 7 февраля. — С. 27 — 28; 1867, 6 февраля. — С. 40.
45. Овсяннико-Куликовский Д. Н. Воспоминания // Новороссийский университет в воспоминаниях современников. — С. 24.

Dyomin O.B. Professor V.Grygorovytch and his work at Novorossiysk Imperial University — Article.

Summary. This article provides an overview of the first year of one of the founders of European, including Ukrainian, Slavic Studies in the 1865/66 academic year at the Novorossiysk Imperial University, Odessa State University I.I. Mechnikov (Odessa National University I.I. Mechnykov).

Keywords: V.I.Hryhorovych, Novorossiysk Imperial University, Slavic Studies, History and Philology, Dean.

Демин О.Б. Начало работы профессора В.И. Григоровича в Императорском Новоросийском университете. — Статья.

Аннотация. В статье представлен обзор первого года Деятельности одного из основателей Европейского, в том числе и украинского, славяноведения в 1865/66 учебных годах в императорском Новороссийском университете, затем Одесском государственном университете имени И.И. Мечникова (сейчас - Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова).

Ключевые слова: В.И. Григорович, императорской Новороссийской университет, славяноведение, историко-филологический факультет, декан.